

I,1 J. Douma, Hernieuwde bezinning op zondagsarbeid

Nederlands Dagblad, 02-01-2001

Rondom de zondagsheiliging en zondagsarbeid is het afgelopen jaar in enkele kerken ernstige beroering ontstaan. In een gemeente had de eigenaar van een autozaak op zondag gewerkt. Hij voelde zich genoodzaakt op een zondag present te zijn op een autoshow. In een andere gemeente meende de eigenaar van een bakkersbedrijf, dat in zijn bedrijf bepaalde arbeid op zondag moest worden verricht.

In beide gemeenten ontstond deining, vooral omdat het een ouderling en een aanstaand ouderling betrof. In het eerste geval vroegen gemeenteleden om schorsing van de ouderling; in de andere gemeente vonden sommigen dat de betrokken broeder geen ouderling kon worden. Want hoe kan iemand een voorbeeld voor de gemeente zijn, als hij op zondag gaat werken?

Hoe het afliep in de beide gemeenten, doet nu niet terzake. In beide kerken werd een gemeentevergadering belegd, waar ik uitgenodigd werd om het woord te voeren. Toen ik over die vragen nadacht, was ik toch niet helemaal meer tevreden met wat ik in *De Tien Geboden* eerder had geschreven over de verhouding van sabbat en zondag. Dat bleek ook wel toen een zuster mij een passage voorhield (uit de editie van 1992, pagina 206) over chauffeurs die op zondag vertrekken met een lading goederen, om zo vroeg mogelijk de grens te passeren. Ik zeg daarvan in het genoemde boek dat dit in strijd komt met het vierde gebod.

Zo zou ik dat nu niet meer schrijven. Terwijl ik mij blijf baseren op het materiaal dat ik destijds verwerkt heb in mijn boek, trek ik toch iets andere - naar mijn mening ook duidelijkere - conclusies dan toen het geval was. Mijns inziens zijn drie vragen relevant.

1 Hoe komt het dat er vroeger en vandaag moeite zijn over de betekenis van het Vierde Gebod?

Het is wel zeker dat de kerk in de eerste eeuwen geen zondagsrust kende zoals de meeste gelovigen onder ons die beleven. De christenen hebben op zondag gewoon gewerkt; 's morgens vroeg of ook 's avonds werden er bijeenkomsten gehouden. Pas in 321 riep Constantijn de Grote de zondag tot rustdag uit, al betekende dat nog geen volstreekte rust. Landarbeid vond vaak wel plaats. In elk geval zien we dan nog niet dat de kerk het 'rusten' koppelt aan het vierde gebod. Pas in 630 vinden we voor het eerst een rechtstreeks beroep op het vierde gebod als het over de zondag gaat. Het is ook te begrijpen dat men niet zo gemakkelijk die verbinding met het vierde gebod legde, omdat men zich goed het verschil met de joden bewust was. Als in oudchristelijke teksten de zondag ter sprake komt, grenst men die vaak af tegen de sabbat van de joden.

Het scherpe verzet tegen de joodse beleving van de sabbat als verplichte vierdag vinden we ook in de Bijbel zelf (Gal. 4,10 en Col. 2,16v). Is het dan zo'n wonder dat het vierde gebod uit het gezichtsveld verdween? De joden hebben hun sabbat, wij hebben onze zondag. Dat zag men als twee zaken diep verschillend, en niet als één zaak!

Samenkomsten

Maar al was er dan geen verbinding tussen de zondag en het vierde gebod, de zondag en de viering daarvan waren er wél. De zondag werd vanaf het begin in ere gehouden. En men begreep ook best waarom. De opstanding van Christus werd gevierd met samenkomsten waarin het Woord verkondigd werd en het sacrament van het avondmaal gebruikt werd.

Al was het dan geen rustdag, daarom was het nog wel een feestdag. In de Brief aan de Magnesiers (110 na Chr.) staat: Christenen „vieren niet meer de sabbat, maar richten hun leven naar de dag des Heren, waarop ook ons leven is opgebloeid door Hem en zijn dood."

De zondag moest dus een dag van vreugde zijn. Maar geen wonder dat zo'n dag dan ook om rust vraagt. Let echter op, dat men niet zei: 'Gedenk de sabbatdag en staak alle werk', maar: 'Vier de zondag en maak daarvoor ook ruimte door zoveel mogelijk je werk neer te leggen'. Denk aan een bruiloft bij ons. Niemand vindt het vreemd op zo'n dag nog een karweitje te verrichten, boodschappen te doen, etc. Maar het zou wel vreemd zijn geen vrij te nemen als dat mogelijk is! Ik zie daarom een logische ontwikkeling van het vieren naar het rusten.

Daarom lag het ook voor de hand dat keizer Constantijn de Grote, toen de wereld door deze christen geregeerd begon te worden, de zondag tot rustdag uitriep. Dat deed hij niet omdat het vierde gebod dit gebod, maar omdat op een feestdag ruimte moet zijn voor het vieren, en die ruimte vraagt om vrije tijd. Men werd opgeroepen naar de kerk te gaan; maar dan moest er voor de kerkgang ook gelegenheid geboden worden aan allen.

Nu lijkt mij de bron van veel moeite met de kwestie die ons bezighoudt, zo te kunnen worden geformuleerd: moeten we in ons nadenken over de zondag starten bij de volstreekte rust die op de sabbat vereist was? Of bij de viering van Christus' opstanding, waarvoor wel ruimte en dus (arbeids)rust vereist zijn, maar niet omdat het vierde gebod dat van ons vraagt?

Toch een koppeling

Sinds de Middeleeuwen is het wel duidelijker geworden dat de koppeling van de zondag aan het vierde gebod voor de hand lag en m.i. ook noodzakelijk mag worden genoemd. Ik gebruik één argument dat ik zelf doorslaggevend vind. Stel je voor dat we aan het vierde gebod niet meer gebonden waren, dan zouden we negen in plaats van tien geboden hebben. Van tweeën een: we zijn niet meer aan de wet van het Oude Testament gebonden, en dus ook niet aan de tien geboden, of we zijn nog wel aan de tien geboden gebonden. maar dan ook aan alle tien.

De laatste weg is de kerk opgegaan, en wij met haar. Maar daarmee waren de moeilijkheden niet opgelost.

Want de vraag bleef: hoe zijn we nu aan het vierde gebod gebonden? Net zoals Israël vroeger? Of zit er aan het vierde gebod ook een schaduwachtig en dus inmiddels voorbijgegaan aspect? Alleen al het feit dat we niet meer op de sabbat, de zaterdag, maar op de zondag samenkomen, maakt deze vraag legitiem. Een eenvoudige gelijkstelling tussen sabbat en zondag is niet te verdedigen.

Geestelijk rusten

Toen eenmaal alom de zondag aan het vierde gebod verbonden werd (bij rooms-katholieken evengoed als bij gereformeerden), kreeg je in de gereformeerde wereld twee visies met groot gezag. Het best is dat te illustreren aan twee confessies.

In de *Heidelbergse Catechismus* (Zondag 38) valt, in de lijn van wat Calvijn erover gezegd heeft, de nadruk op het geestelijk karakter van het vierde gebod. Het gaat om de dienst van het Woord, de samenkomsten, de preek, de sacramenten, het gebed en het tonen van barmhartigheid. Gaat het niet over rusten? Ja, ook, want het speelt zich af op de "sabbat, dat is de rustdag". Maar dat 'rusten' loopt uit op de oproep, alle dagen te rusten van onze boze werken.

Deze 'geestelijke' opvatting is de kern van het vierde gebod, in de ogen van Calvijn en van veel anderen. Het gaat om het vieren van de zondag en het rusten van onze boze werken. M.i. loopt de lijn duidelijk van vieren naar rusten.

De *Catechismus van Westminster* (1648) is anders van richting: „De sabbat of heilige dag des Heren moet geheiligd worden door het rusten gedurende de hele dag, niet slechts van zulke werken die te allen tijde ongeoorloofd zijn, maar ook van die wereldlijke beroepsbezigheden en ontspanningsactiviteiten, die op andere dagen geoorloofd zijn. Ja, dit moeten we voor een verlustiging houden dat we heel die tijd gebruiken voor publieke en private godsdienstoefening." Dat is duidelijk een letterlijke aansluiting bij het vierde gebod, terwijl daar dan het vieren (zonder dat de tekst van het vierde gebod daarover rept) aan verbonden wordt. Hier loopt de lijn van rusten naar vieren.

Spanningen zijn niet uitgebleven tussen deze twee manieren om de zondag aan de sabbat te verbinden.

I,2 J. Douma, Hernieuwde bezinning op zondagsarbeid

Nederlands Dagblad, 03-01-2001

2 Waarover moeten we het met z'n allen eens zijn?

Het valt niet te ontkennen dat er moeilijkheden zijn bij de interpretatie en vooral bij de invulling van de zondag. Maar die verschillen overdrijven we gauw als we niet zien waarover we het eens zijn. We zijn het met z'n allen eens over de grote betekenis van de zondag, zoals de kerk zich daar vanaf het begin van bewust is geweest. Het vieren van de opstanding van Christus ligt in het verlengde van het feest van de uittocht uit Egypte. Verlossing, bevrijding en viering zijn op zondag en de oudtestamentische sabbat zeer gelijkend. Wij allen beschouwen de zondagse bijeenkomsten in de kerk als de spil waarom deze feestdag draait. De sabbatsschender is thans voor ons de man en vrouw die de kerkdiensten verzuimen, het Heilig Avondmaal niet mee willen vieren, niets over hebben voor hun behoeftige broeders en zusters, en die in hun levensgedrag tonen niet te willen rusten van hun slechte werken. Deze 'geestelijke' diepte wordt legitiem aan het Vierde Gebod verbonden (Zondag 38 Heid. Cat.).

In het ideale geval komen beide standpunten samen: het 'van vieren naar rusten' en het 'van rusten naar vieren' (zie het artikel van gisteren). Een hele dag vrij is een ideale voorwaarde om de zondag te kunnen vieren. Vieren en rusten - en voor mij dan in deze nieuwtestamentische volgorde!

Maar dit ideaal is niet altijd te bereiken. Er zijn veel christenen bezig in (wat wij noemen) 'de werken van noodzakelijkheid, barmhartigheid en godsdienst', ook veel meer dan onder een strenge oudtestamentische dag van volstreekte rust geoorloofd zou zijn. Maar nog afgezien daarvan, de secularisatie zorgt ervoor dat de zondag als rustdag op z'n retour is. De ideale positie waarin wij, laat ik zeggen, zo'n honderd jaar als christenen verkeerd hebben, lijkt niet meer te handhaven. De situatie van de eerste eeuwen kan terugkeren.

Steeds meer mensen komen voor de vraag te staan, of ze hun baan kunnen handhaven of aan een baan kunnen beginnen die werken op zondag vereist. Moeten we dan op grond van het vierde gebod, en dus omdat God dat wil, nee blijven zeggen tegen arbeid op zondag? Of is de zondag ook nog wel zondag als we de dag vieren door zoveel als ons mogelijk is de kerkdiensten te bezoeken? Moeten we vechten voor rust, nog afgezien van viering? Of vechten we voor viering en in het verlengde daarvan voor zoveel mogelijk rust? In het laatste geval zijn we blij dat we de ruimte nog hebben om de diensten bij te wonen. Wie weet of de kerk in de toekomst, om zoveel mogelijk mensen in haar samenkomsten te ontvangen, de diensten naar vroege en late uren moet verzetten.

3 Wat betekent tolerantie in de gemeente van Christus als we met verschil van inzicht over het Vierde Gebod te maken krijgen?

Naar intenties vragen

Dan de vraag wat het betekent tolerant te zijn in de gemeente van Christus als we met verschil van inzicht over het Vierde Gebod te maken krijgen. Allereerst moeten we elkaar laten uitpraten en dat openhartig, zonder snelle veroordeling. Het woord van Jezus dat in sommige handschriften van Luc. 6:4 voorkomt, zou ik hier willen aanhalen: Jezus zag iemand op sabbat werken en zei tegen hem: "Zalig bent u als u weet wat u doet; maar als u het niet weet, bent u vervloekt en een overtreder van de wet".

Een opvallend woord dat niet in Luc. 6 zal thuishoren, maar in de eerste christelijke tijd blijkbaar wel een plaats kreeg. Er mag naar iemands intenties gevraagd worden voordat men over wat er te zien valt (werken op zondag) een oordeel velt.

Met onze tolerantie hebben we het gemakkelijker als we de Nederlandse grens gepasseerd zijn en andere christenen tegenkomen, die de zondag soms anders invullen dan wij het doen. Wie contacten met bijvoorbeeld Frankrijk, Korea en Schotland onderhoudt, weet van de verschillen. Dat maakt je wel wat voorzichtiger in kwesties die, met alleen de wereld van Roodeschool tot Zaamslag voor ogen, gemakkelijk veel te absoluut worden gesteld en opgelost. Het óf-óf leren wij vaak te vervangen door én-én.

Verworvenheden verdedigen

Tolerantie naar buiten hoeft per definitie nog niet te betekenen dat we in onze eigen gereformeerde levensstijl niet zouden mogen afwijken van wat medechristenen elders in de wereld doen. Wij hebben onze eigen geschiedenis, die ons verworvenheden heeft bezorgd waarvan wij alleen met verdriet afscheid moeten nemen. Tot die verworvenheden reken ik de vrijwel ideale situatie in de combinatie van vieren en rusten. En wat ideaal is, is de moeite van het verdedigen waard. Ik kan mij dus aansluiten bij al die pogingen die, gelukkig ook door niet-christenen, ondernomen worden om de 24-uurseconomie te doorbreken en daarbij met name de zondag als werkdag te ontzien. Onze eigen mensen moeten we oproepen alert te zijn bij beroepskeus, verandering van baan, ploegenarbeid etc. En dus om te blijven streven naar wat de meeste christenen nog steeds hebben: een vrije zondag. Alleen zeg ik niet dat we liever een werkloosheidsuitkering moeten opstrijken dan een baan aannemen waarin we op een deel van de zondag moeten werken. Dat zou ik alleen zeggen als we perse de zondag moesten doorbrengen zoals het aan het oude Israël geboden was.

Kerkelijke tucht

De kerkelijke tucht heeft ook te maken met het vierde gebod zoals Zondag 38 dat uitlegt. Maar deze Zondag verbiedt ons niet op zondag boswandelingen te maken, fiets en auto te gebruiken, naar de tv te kijken, van het openbaar vervoer op zondagavond gebruik te maken. Er staat ook niet dat we van elke beroepsarbeid op die dag (buiten de bekende uitzonderingen van barmhartigheid en noodzakelijkheid) moeten gruwen.

De door mij opgesomde dingen kunnen terecht onderwerp van discussie zijn. Zo vind ik het persoonlijk een kwalijke zaak als de vrije uren op zondag gevuld moeten worden met kijken naar de tv. Maar van belang is dan wel vanuit welke gezichtshoek wij daarop kritiek leveren. Is het kritiek van de casuïstiek, of is het kritiek op een vulling van de zondag die zich niet laat verenigen met viering en vreugde in Christus?

Het kan best zijn dat een ouderling in zijn vulling van de zondag niet in strijd komt met Zondag 38, maar toch geen goed voorbeeld voor de gemeente is. Wat in de eerste eeuwen wel moest worden geaccepteerd, kan in het huidige, nog zeer bevoorrechte Nederland schadelijk zijn. En dan is het begrijpelijk dat we het in een voorganger moeilijker dan in een gewoon gemeentelid verdragen dat hij van het onder ons nog steeds 'normale' patroon afwijkt. Ik zou me er echter tegen verzetten wanneer zo iemand als sabbatsschender zou moeten worden geschorst en van de viering van het heilig avondmaal werd uitgesloten.

Zij die de hier bepleite tolerantie niet accepteren, moeten oppassen dat ze niet in het kwaad vervallen dat zij in anderen bestrijden. Farizeïsme en huichelachtigheid liggen op de loer. Gij die predikt dat men niet stelen mag, steelt gij, etc. (Rom.2. 21vv)? Gij die wel twee keer in de kerk komt, maar van de rest van de zondag een puinhoop maakt, eert gij de sabbat? Gij die uit de kerk wegblijft, of niet aan het avondmaal wilt aanzitten omdat gij het beleid van uw kerkenraad over de zondag niet accepteert, eert gij de sabbat?

Ik zeg dit niet om kritiek lam te leggen. We mogen met onze kritiek op anderen voor de draad komen, maar dan niet zonder ook onszelf te beproeven. Anders wordt het in de gemeente een kille boel, met partijen en grimmige gezichten.

II J. Douma, Kern vierde gebod is samen opstanding vieren

Nederlands Dagblad, 23-01-2001

In reactie op de ingezonden stukken die naar aanleiding van mijn beide artikelen over zondagsarbeid geplaatst werden, antwoord ik het volgende:

1 Als we van negen van de Tien Geboden vinden dat zij ook voor de nieuwtestamentische kerk geldig zijn, zal dat ook wel voor het omstreden vierde gebod gelden. Dat heb ik altijd betoogd en dat blijf ik handhaven. Ik acht mij dus ook aan het vierde gebod gebonden. Maar wat voor alle oudtestamentische geboden geldt, geldt zeker ook voor het vierde: zij hebben in Christus hun vervulling gevonden. En daarom moeten we niet slechts oudtestamentische teksten herhalen, maar ook in rekening brengen teksten zoals Rom. 14:5 (we hoeven de ene dag niet boven de andere te stellen) en Col.2:16v (nieuwe maan of sabbat waren slechts een schaduw van hetgeen komen moest, terwijl de werkelijkheid van Christus is).

Besnijdenis en doop

2 Aan ieder die moeite met mijn stukken heeft, geef ik de raad het volgende te overwegen. Wij zeggen dat de doop in de plaats van de besnijdenis is gekomen. Zo kunnen we ook zeggen dat de zondag in plaats van de sabbat is gekomen. De rijkdom die in de besnijdenis lag, ligt nu in de doop. Maar intussen is de besnijdenis wel afgeschaft. Zo is ook de sabbat afgeschaft, maar is de rijkdom ervan in de zondag opgenomen.

Dat kan verschillen geven. In het vierde gebod staat dat wij de sabbat moeten gedenken, maar dat doen wij niet meer, want wij komen op zondag samen. Ook staat er in het vierde gebod niets over het samenkomen in kerkdiensten, het in stand houden van de dienst des Woords en van de scholen - iets wat een zinvolle nieuwtestamentische invulling van het vierde gebod is. Er staat in het vierde gebod alleen dat wij de sabbat moeten heiligen door te rusten. Op het rusten van de dagelijkse arbeid kwam onder het oude verbond alles aan. Maar voor ons is de kern van het vierde gebod in nieuwtestamenteisch licht: het samenkomen als gemeente op de dag van de Here Jezus om zijn opstanding te vieren.

Tussen twee uitersten

3 Mijn opvatting bevindt zich tussen twee uitersten. Het ene uiterste is dat wij alleen maar het woordje 'sabbat' in het vierde gebod door 'zondag' hoeven te vervangen, en klaar zijn we. Het andere uiterste is dat wij met het vierde gebod als gebod niet meer te maken hebben. Zowel het een als het ander heb ik afgewezen. Gebonden als ik mij weet aan de uitleg die Zondag 38 aan het vierde gebod geeft, vind ik daarin ook terug wat ik zelf bij de lezing van het vierde gebod voor ogen heb. Het accent ligt niet op het rusten van onze dagelijks arbeid, maar op het rusten van onze boze werken. Het accent ligt ook niet op het heiligen, d.w.z. apart zetten van één dag, omdat het onderscheid tussen de dagen principieel is weggefallen. In Zondag 38 wordt niet gezegd dat wij op de sabbat moeten rusten, maar dat wij inzonderheid op de sabbat, d.i. op de rustdag, tot de gemeente van Gods naarstig moeten komen. 'Rusten' moeten wij in geestelijke zin alle dagen van de week, en 'werken' betekent dat we de Here door zijn Geest in ons laten werken.

Andere accenten

4 Ik ben mij ervan bewust dat de Westminster Confessie - ook een gereformeerd belijdenisgeschrift - de accenten anders legt, en wel op de arbeidsrust die wij 's zondags moeten nemen. Het is onder gereformeerden ook mogelijk dat men het woordje 'rustdag' in Zondag 38 extra beklemtoont. Dat kan allemaal, en hier moet de een de ander niet veroordelen.

Mijn zondagsinvulling zal trouwens mogelijk geen millimeter verschillen van die van mijn opponenten in de krant. Ook ik ben er op tegen om op zondag voor 'familiebezoek 'half Nederland af te reizen', zonder dat van enige noodzaak sprake is. Ik herhaal daarom wat ik geschreven heb: Een hele dag vrij is de ideale voorwaarde om de zondag te kunnen vieren. Dat wil ik graag zo houden, voorzover het mij mogelijk is. En wat ik zelf in praktijk breng, beveel ik bij anderen aan als een goede vorm om van de zondag te genieten. Vandaar ook dat wij van harte achter alle pogingen moeten staan om de vierentwintig-uurs economie terug te dringen, zodat de zondag voor zoveel mogelijk mensen een volledige rustdag kan zijn.

Niet veroordelen

5 Het valt mij op dat ook zij die zich tegen mijn standpunt keren, zich toch bewust zijn dat het in de praktijk voor meer mensen dan vroeger moeilijk wordt de hele zondag als rustdag te handhaven.

Waar ik mij tegen keer, is niet de zondagsviering van mijn opponenten, maar tegen hun veroordeling van anderen. Als men tot in de krant toe insinueert dat iemand 'onder het mom van noodzakelijkheid' luxe auto's verkoopt, is dat een zware veroordeling. Het betekent dat iemand op zondag er nog een centje bij wil verdienen en daarom liever uit de kerk wegblijft dan dat hij een financieel meevallertje zou laten schieten. Ik protesteer tegen zulke taal. De desbetreffende man die op zondag op een auto-show staat, moet weten wat hij doet. Maar wij moeten ons wachten een oordeel te vellen als wij de omstandigheden niet kennen. En daarom weiger ik om hem met een (schijn)beroep op het vierde gebod te veroordelen, of hem zelfs het avondmaal te ontzeggen. Ik denk dat ook Paulus dit niet zou doen, als hij in Rom. 14:5,6 in soortgelijke zaken zegt: ieder moet voor zijn eigen besef ten volle overtuigd zijn.

Dat is wat anders dan het goedkope: ieder moet het zelf maar uitzoeken. Het betekent wél: de een moet in zijn oordeel over de ander voorzichtig zijn. Ik heb in ingezonden stukken en nog meer in aan mijn adres toegezonden brieven gemerkt hoe moeilijk dat laatste is. Het kwaad van het veroordelen van anderen vind ik heel wat erger dan het verschil in opvatting over het vierde gebod. Dat verschil in opvatting is er, was er altijd en zal er ook wel blijven.

III GS Amersfoort 2005: Zondag, HEERlijke dag - Een handreiking

Aanleiding

Deze handreiking is opgesteld om twee redenen. De eerste is dat, zoals vaker in de geschiedenis na de Reformatie, er in de Gereformeerde Kerken in Nederland een geschil gerezen was over de verhouding tussen het vierde gebod en de zondag en over de consequenties daarvan voor de zondagsheiliging. De tweede reden vormt daar de actuele achtergrond van, namelijk het veranderde geestelijk klimaat in ons land tot een gesecculariseerde en multireligieuze samenleving. De economische en maatschappelijke ontwikkelingen (internationalisering, globalisering en technologie) oefenen grote invloed uit op de nationale cultuur. De handreiking wil de kerken helpen de christelijke overtuiging te vernieuwen ten aanzien van het rusten op en het vieren van de zondag in het Nederland van de 21^e eeuw.

Inleiding

Wij weten ons als Gereformeerde Kerken in Nederland te staan onder het gezag van het vierde gebod in het geheel van de Tien geboden en van het onderwijs van de heilige Schrift. Het is mede krachtens dit gebod dat wij de zondag vieren als de dag van de opstanding van onze Heer Jezus Christus. Ons verlangen is steeds beter te begrijpen hoe de zondag ons in Hem geschonken is tot verlossing en tot heiliging van alle dagen van het leven.

1 Onderwijzend deel

1.1 Van sabbat naar zondag

Zoals Israël door de eeuwen heen de sabbat vierde, zo heeft de christelijke kerk de zondag als dag van de Heer ontvangen. Jezus Christus noemt zichzelf 'heer, ook over de sabbat' (Mar. 2:28). Hij heeft de gehoorzaamheid aan God en het offer voor de zonden volbracht. Op de eerste dag van de week is Hij opgestaan uit de dood. Gods grote daden in de voltooiing van de schepping en in de bevrijding van het volk uit slavernij waren de motieven om de sabbat te vieren. In Christus brengt God de geschiedenis van zijn heil beslissend verder. Het motief om de zondag te vieren is nu bovendien Gods grote werk in de opwekking van de Zoon uit de doden.

In het Nieuwe Testament staat de eerste dag van de week in het licht van Christus' verschijningen aan zijn leerlingen (Joh. 20:9, 26). De eerste christelijke gemeente komt elke dag samen in de tempel en in de huizen (Hand. 2:46). De eerste dag van de week krijgt profiel in de samenkomst om het onderwijs van de apostelen te horen en het brood te breken (Hand. 20:7) en in het reserveren van de gaven (1 Kor. 16:2). Later wordt deze 'de dag van de Heer' genoemd (Op. 1:10), de naam die de christelijke kerk in later tijd aan de zondag heeft gegeven. Daarom noemen we de zondag ook de HEERlijke dag.

1.2 De dag en de dagen van de Heer

In het Nieuwe Testament is de viering van de zondag niet met zoveel woorden aan het vierde gebod van Gods wet verbonden. Elke dag en heel het leven wordt door Christus geheiligd. Wie een bepaalde dag als feestdag viert, doet dat om de Heer te eren (Rom. 14:6). De zondag was in de wereld van het Nieuwe Testament eerst een gewone werkdag. Deze kreeg al spoedig haar bijzondere kleur in de samenkomsten van Christus' gemeente in de morgen en tegen de avond.

Christus is de vervulling van de hele wet (Mat. 5:17) en neemt Gods geboden op in zijn onderwijs over het koninkrijk. Het grote gebod van de liefde en volmaaktheid geeft kracht aan het leven in navolging van de Meester. Het evangelie vertelt hoe Hij de sabbat naar het gebod onderhoudt en deelneemt aan de samenkomsten in de synagoge. In de gang van het evangelie verwacht je niet dat de viering van de zevende dag zou veranderen, totdat Jezus sterft en zijn lichaam op de sabbat in het graf rust. Het is de opstanding van Jezus Christus uit de dood die het nieuwe ten opzichte van het oude verbond duidelijk maakt.

Evenals de andere geboden, komt het vierde gebod in Christus naar ons toe. In zijn persoon en in de eenheid van de Schriften wil de kerk begrijpen wat het gedenken, heiligen en rusten op de dag van de HERE betekent. In de vrijheid van de Geest willen we recht doen aan het voorlopige, het blijvende en het nieuwe in de wil van God in het vierde van de Tien geboden.

1.3 Het voorlopige, blijvende en nieuwe

God wil zijn schepselen tot rust brengen en op adem laten komen (Ex. 23:12). Hij wil hen bevrijden uit de kramp van het werken onder de vloek. Het motief van de schepping (Gen. 2:2-3; Ex. 20:11) wordt versterkt door het motief van de bevrijding uit slavernij (Deut. 5:15). Mens, dier en land mogen delen in de rust die God te genieten geeft.

1 Het **voorlopige** in het vierde gebod zien we in de zevende dag, in de mogelijkheden van het beloofde land, in de claim van Gods wet op Israëls samenleving en in de regelgeving ten aanzien van de sabbat die de HERE aan zijn volk opdroeg. Ook daarin heeft de wet Israël naar de Verlosser geleid. De Schrift noemt ook de sabbat als een schaduw van wat komt, terwijl Christus de werkelijkheid is (Kol. 2:17). Het ene beloofde land gaf voorlopige uitdrukking aan de rust. De christelijke kerk is in de wereld nu in vreemdelingschap. Niet altijd en niet overal ter wereld verkeren christenen in de positie de rust- en zondag te doen samenvallen.

2 Er zijn ook **blijvende** aspecten aan het vierde gebod. We zien die eerst in de afwisseling van werken en rusten. Vervolgens ook in de samenkomsten voor de HEER op de rustdag en de feestdagen. En zo in het loskomen van eigen prestatie om te leren leven uit de gulle hand van God. Al bij de voltooiing van de wereld horen we hoe God rustte van zijn scheppingswerk in zes dagen (Gen.2:2-3; Ex. 20:11). De Here Jezus voegt eraan toe dat de sabbat gemaakt is voor de mens (Mar. 2:27). Dat laat Hij zelf horen in de verkondiging van het evangelie. Hij laat het ook zien in daden van genezing en bevrijding aan kinderen van Israël, ook op de sabbat. Die horen bij uitstek bij de rust die in Hem te vinden is en waartoe Hij Gods volk uitnodigt (Mat. 11:28-12:21).

3 Het **nieuwe** in Christus' opstanding maakt dat niet meer de zevende, maar de eerste dag van de week in het licht komt te staan. In Hem is de werkelijke rust te vinden (Mat. 11:28-30). Hij is onze sabbat. Het hele leven van zondaars wordt door Hem bevrijd van de last van zonde en schuld. Er straalt licht over alle dagen van de week en over alle volken van de wereld. De komst van zijn rijk zal ons bij de eeuwige sabbatsvrede brengen (Hebr. 4:9). Daarom bidden wij: 'Kom, Heer Jezus' (Opb.22:20).

1.4 Zondag, dag voor de kerk

Vanuit het nieuwe dat in Christus gekomen is kunnen ook de blijvende aspecten van het vierde gebod gestalte krijgen. Het gebod tot het rusten van eigen werk en inspanning vraagt om concretisering. Juist op zondag leren we rust te vinden in het volbrachte werk van onze Schepper en in het volbrachte lijden van onze Verlosser. Uitgaande van zijn opstanding krijgt de eerste dag van de week in de Schrift profiel. De levende Heer verzamelt zijn gemeente op die dag om zich heen. Hij zendt haar vanuit die dag in het leven van alle dagen om het licht te laten schijnen.

De **samenkomsten** van de gemeente liggen in het verlengde van Israëls 'heilige samenkomsten' op de sabbat. We worden aangespoord de 'eigen bijeenkomsten niet te verzuimen', en wel in het licht van het naderend oordeel van dé dag van de HEER (Hebr. 10:25). Het 'heden' van Gods stem die tot bekering roept, geldt elke dag dat het Woord klinkt (Hebr. 4:1-13). Zijn stem klinkt speciaal zovaak de heilige Schriften in de samenkomsten voorgelezen en verkondigd worden. Christus is de Heer van zijn kerk die Hij in één lichaam samenbrengt.

We willen recht doen aan het daadwerkelijke rusten en aan het **gedenken** van Gods werken. We doen dat wanneer we de zondag vieren en daarin de samenkomsten van de gemeente plaats geven. Als christelijke kerk weten wij ons geroepen het geschenk van deze rustdag dankbaar te aanvaarden en optimaal tot Gods eer te gebruiken. Wanneer die ruimte ons ontnomen zou worden, blijft de zondag een teken van verlangen om de Heer in volle vrijheid te dienen.

Wij sporen elkaar aan die dag zoveel mogelijk vrij te houden van beroepsarbeid en activiteiten die ons afhouden van de eredienst voor de Here, van de ontmoeting als gemeente en van de rust die deze dag typeert. Het vierde gebod komt tot zijn recht wanneer Gods volk van de dag van de Heer geniet door afstand te nemen van de gewone bezigheden (Jes. 58:13).

1.5 De gemeente als Christus' lichaam

Het dubbele gebod van de liefde is de samenvatting van de wet en de rode draad van alle geboden (Mat. 22:27-40; Rom. 13:8-10). De liefde tot God als het hoogste gebod krijgt gestalte in de samenkomst van de gemeente met haar Heer. In de samenkomsten presenteert de gemeente zich aan Hem die haar Hoofd is.

De liefde tot de naaste komt tot uitdrukking in de wil om samen te komen als gemeente die het lichaam van Christus mag heten. Dit gebod spoort ons aan de samenkomsten niet te verzuimen, maar elkaar in dat opzicht aan te vuren (Hebr. 10:25). In het geheel van het lichaam kan geen deel gemist worden (1 Kor. 12:12-31). Het vieren van de zondag bindt de leden samen tot het ene lichaam, waarin wij in één Geest gedoopt zijn (1 Kor. 12:12-13).

1.6 Zondag en samenleving

De Gereformeerde Kerken in Nederland hebben de vrije zondag, zoals die onder Gods voorzienigheid in Europa tot ons is gekomen, steeds met dank aan God aanvaard. Het Nederlandse volk heeft echter in groten getale de weg van het geloof in God verlaten en waardeert de zondag vooral als vrije dag. Nu op zondag door de wetgever meer ruimte wordt geboden om te werken en die dag daardoor als dag van de Heer minder beschermd wordt, willen wij publiek en eensgezind, met woord en daad, getuigen van Christus' evangelie. Dat houdt in:

- wijzen op de Schepper van al wat leeft die het ritme van werken en rusten gegeven heeft aan mensen die naar zijn beeld geschapen zijn;
- getuigen van de Verlosser die verloren mensen vrij maakt uit de macht van de zonde en ons in zijn gemeente samenbrengt;
- prijzen van de Geest die beschadigde mensen wil vernieuwen naar het beeld van Christus en ons leidt naar de vernieuwing van hemel en aarde.

We willen de zondag tot eer van de levende Heer en als dag van de christelijke gemeente hooghouden. Ook komen we op voor de handhaving van de zondag als dag van collectieve rust. De God van Israël heeft van meet af aan ook het personeel, de buitenlander en de dieren in de rustdag betrokken (Ex. 20:10; Deut. 5:14). Ook verlangen wij ernaar de viering van de zondag zo vorm te geven, dat die een aantrekkelijk beeld vertoont van rust bij God en gemeenschap bij elkaar. Ons gebed is dat dit voorbeeld en getuigenis ook onze naaste tot Christus nodigt.

In het dagelijks werk, in onze vrije tijd en op de zondag willen we getuigen van Christus zijn door zelf rust te vinden in Hem. Zo willen wij, verenigd op de belijdenis van Zondag 38 van de Catechismus, in deze tijd en onze omstandigheden recht doen aan Gods bedoeling met het vierde gebod en de zondag.

2 Praktisch-ethisch deel

2.1 In een samenleving met mobiele telefoon, laptop, files, tv, internet en e-mail worden veel mensen opgejaagd. Werktijd en vrije tijd vervloeien, ondanks de korte arbeidsweek. Hoog tijd om opnieuw in de leer te gaan bij de Schepper die **werk- en rusttijd** maakte. Christus is Heer van vrijgekochte slaven én van de rustdag.

2.2 Leven en werken zijn nog altijd aan de vloek van de zondeval onderworpen (Gen. 3:15-19). Werken is, ook in een hoogontwikkelde economie en samenleving, voor velen zwoegen (Pr. 1:3). Onderwijs en opleiding leggen een grote druk op jonge en oudere mensen. Daarom is het zo heilzaam dat de Schepper in het ritme van de week een rustdag gegeven heeft (Gen. 2:2-3; Ex. 20:8-11; 23:12). Naar Gods voorbeeld en gebod mogen we tot rust komen, leren genieten en terugkijken op het gedane werk. Zo wordt God geëerd als degene die alle werk volbrengt. Niet aan onze prestatie, maar aan zijn zegen is alles gelegd.

2.3 **Eerst komt het rusten** (dat is: neerleggen van werk), daarna het vieren. God heeft zijn schepend werk volmaakt en legde zo het fundament onder de sabbat. Jezus Christus heeft het werk van verlossing volbracht en legde zo het fundament onder de zondag. Hij schiept tijd om tot rust te komen in zijn nabijheid. Zijn geboden, ook om te rusten, zijn niet zwaar (1 Joh. 5:3; Mat. 11:30). Zo leren we verlangen naar de volkomen rust (Heb. 4).

2.4 De HERE heeft de rust op zijn dag ook geboden om het personeel, de dieren en het land in de rust te laten delen. Die rust heeft ook betekenis voor het Nederlandse volk, de samenleving en economie. God heeft de herschepping (werkelijke 're-creatie') van zijn wereld op het oog. In woord en daad zal de kerk getuigen van de rust bij de Schepper, Verlosser en Vernieuwer van al wat leeft.

2.5 Door te rusten laten we zien dat we beseffen verlost te zijn van slavernij, ook van de eigen zonden, prestaties en de economische wetten. Door de zondag te vieren geven we uitdrukking aan de erkenning van **Christus als Heer**, ook over de rustdag (Mar. 2:28). Als Hij zegt 'Maak je dus geen zorgen voor de dag van morgen', geldt dat des te meer op zondag (Mat. 6:34). Op de rustdag leren we genieten van zijn zorg, zoals Israël in de gave van het manna leerde.

2.6 Ook al kent het Oude Testament weinig directe voorschriften voor de vormgeving van de eredienst op de sabbat, toch krijgt **het vieren** profiel. Bijvoorbeeld in de aanwezigheid van de 'tent van de samenkomst' en de offers, in de 'heilige samenkomsten' van het volk en later in de synagoge. Jezus ging naar zijn gewoonte op sabbat naar de synagoge (Luc. 4:16). In het Nieuwe Testament verschijnt Christus na zijn opstanding aan leerlingen en vrouwen. Zij komen samen op de eerste dag van de week (Joh. 20; Hand. 20), die door de gemeente 'de dag van de Heer' genoemd wordt (Op. 1:10).

2.7 Christus roept ons tot zijn **gemeente**, die zijn lichaam is. De gemeente bestaat niet uit individuen, maar is het lichaam van Christus, door de kracht van de Geest samengesteld uit vele leden (lichaamsdelen). Wanneer de Verlosser ons tot zijn gemeente roept, is er geen plaats meer voor individualisme.

2.8 In de samenkomst presenteert de gemeente zich als het lichaam dat zich in Christus' dienst stelt. In de **eredienst** stelt zij zich als volk voor haar God om er ernst mee te maken tot Gods rust in te gaan (Heb. 4). Naar het voorbeeld van de oudchristelijke kerk hebben ook wij de tweede kerkdienst nodig om de zondag als een geheel en als gemeente te genieten. Als afwezigheid in de middag- (of avond)dienst toeneemt, moet de gemeente worden onderwezen en gemotiveerd om deel te nemen.

2.9 Het is nodig in het kerkelijk **onderwijs** de samenhang te leren van:

- a. Gods gebod en gewillige naleving ervan,
- b. de gemeente die samenkomt en zelf een levend lid daarvan zijn,
- c. beroepskeuze en persoonlijke verantwoordelijkheid.

We hebben de verkondiging van het Woord en de gemeenschap der heiligen nodig om een christelijke stijl van leven te ontwikkelen.

2.10 Wanneer onder druk van economie en maatschappij **zondagsarbeid** toeneemt, is het nodig elkaar te bepalen bij de noodzaak te rusten van eigen inspanning en bij onze totale afhankelijkheid van Gods zegen. Werk dat in dienst van het evangelie (Mat. 12:4-5) en in het teken van barmhartigheid staat (Mat. 12:6-7) kan nodig zijn. Dit biedt ook kansen om aan de navolging van Christus gestalte te geven. Onder welke omstandigheden (beroeps-)arbeid noodzakelijk is zal overwogen worden in christelijke vrijheid. Zulke weging vindt plaats door te luisteren naar Gods Woord, met gebed om wijsheid en het vragen van raad. Jesaja 58:13 kan daarbij praktisch richting en houvast bieden.

2.11 Gevaar van **regelmatige zondagsarbeid** is dat je aan het ritme van zondagsrust ontwend raakt, dat je geen kracht vindt om zo mogelijk aan één eredienst deel te nemen en dat je jezelf van het gemeentelven isoleert. Dan is een biddend leven extra nodig om toewijding aan de Heer van het leven en van zijn gemeente te ontvangen. Ook is het goed dat de gemeente om hen die beroepshalve moeten werken, heen gaat staan. Dit kan door gebed en persoonlijke aandacht voor elkaar. In het tijdstip van eredienst wordt zoveel mogelijk met hen rekening gehouden.

2.12 Zondagsarbeid die aanvaard wordt alleen om **financieel gewin** is verwerpelijk, zoals alle geldzucht (1 Tim. 6:9). Immers, 'niemand kan twee heren dienen. Jullie kunnen niet God dienen én de mammon', zegt Jezus, onze Heer (Mat. 6:24).

2.13 De wet van de HERE is richtsnoer van **dankbaarheid** voor de verlossing in Christus. Het vierde gebod helpt ons - in werken en rusten - de heiliging van heel ons leven te ontvangen. De Heilige Geest vervult de gemeente als een tempel. Daar ontvangen zondaars kracht om al de dagen van de week tot Gods eer te leven.

2.14 Christus bevrijdde de sabbat van menselijke wetten die een last op de rustdag legden. Het ontwikkelen van een patroon van zondagsheiliging vraagt **creativiteit**: om te ontdekken wat het goede, het welgevallige en volkomene voor God is (Rom. 12:2). Het vraagt om liefde om elkaar daarin tot een hand en een voet te zijn.

2.15 In het beoordelen van en spreken over elkaar is het goed een **levensstijl van geduld en barmhartigheid** te gebruiken. Niet de uiterlijke kenmerken van zondagsarbeid zijn richtinggevend. Het gaat om de motieven, waaronder de afwegingen van zondagsarbeid zijn gemaakt. Ook in dit kader zijn de woorden van de Here Jezus heilzaam: 'Als u had geweten wat bedoeld wordt met: "Barmhartigheid wil ik, geen offers", dan zou u geen onschuldige mensen hebben veroordeeld. Want de Mensenzoon is heer en meester over de sabbat' (Mat. 12:7-8).

2.16 In de geloofsofvoeding is het van belang een persoonlijke en gedeelde levensstijl te ontwikkelen. Daarbij kunnen **huisregels** helpen om rust en vrede op de dag van de Heer te vinden. Huisregels zijn afspraken tussen volwassenen, waarin duidelijkheid geboden wordt over keuzes van levensstijl inzake het vieren van de zondag (bijv. inzake huiswerk, het gebruik van media, het soort recreatie). De ruimte die de Geest in onze harten wil maken, mag niet door onze drukte verdrongen worden. Tegelijk geeft God de rustdag om te genieten van vrije tijd en ontspanning. Huisregels zijn afspraken die aan de kinderen geleerd worden als persoonlijke vormgeving van zondagsrust. Zo kan de jongere generatie leren in verantwoordelijkheid tot vormgeving van de rust te komen.

2.17 Een aspect van zondagsviering is ook alle vertrouwen op onszelf en eigen werk af te leggen. Alleen Christus is bij machte ons te bevrijden van de slavernij van de vloek en van de macht van zonde. **Bekering** van dode werken is omkeer naar de levende God.

2.18 Een krachteloze en vreugdeloze zondagsviering hangt samen met kleingeloof dat haar kracht niet vindt in Christus als Heer. Daarentegen leidt een levend geloof in Christus, de levende, tot een bezielde en blijde **viering** van de dag van zijn opstanding.

2.19 Gerichtheid op het volbrachte werk van Christus en de vernieuwende kracht van de Geest betekent voor de rustdag: alles **doen** wat een feestelijke viering van de dag van de Heer dient en alles **nalaten** wat daaraan afbreuk doet.

2.20 De samenleving is vervreemd van de zondag als rustdag. De zondag als dag van de kerk speelt zich veelal binnen de grenzen van de gemeente en de huizen af. De gemeente van Jezus Christus zal wegen zoeken om **contact te leggen** met de naaste en hem of haar uit te nodigen iets van de werkelijke rust te proeven. Aan wie tot geloof in Christus komt en zich bij de gemeente voegt willen we uitleggen waarom die dag ons zoveel waard is en laten zien hoe we in vreugde de zondag vieren (vgl.2.15).